

Avarkori és IX—XIII. századi magyar leletek a szentesi múzeumban.

(Ide tartozik a LXVII—LXIX. tábla.)

E folyóirat VIII. kötetében, két részben ismertettem a szentesi múzeum igen gazdag népvándorláskori anyagából néhány újabban talált, szarmata-jazig és germán sírleletet. Ez alkalommal néhány avar- és honfoglaláskori, illetőleg árpádházi királyok korabeli újabb leletet kívánok bemutatni.

III. Avarkor.

E fejezetben nemcsak a szorosánvett avar, de az Attila birodalmának feloszlása után ittmaradt, vagy visszavándorolt és a későbbi avar uralom alá került hunok, illetőleg hunfajú népek, a kuturgur, uturgur, valamint a turk-bolgár népek lelethagyatékát ismertetem.

E nomád lovasnépek emlékeinek főjellegzetessége, az előkelőbb férfiak, vagy a harcosok által viselt fegyverőv: bronz-, ezüst-, többesetben aranyozottveretein látható griff- és inda-, stilizált állatdís.

E tárgyak előállítására két egymástól eltérő eljárással történt: vagy öntéssel, vagy préseléssel. Az öntött tárgyak tömörek, vagy két öntött lemezből vannak összetéve. Anyaguk túlnyomóan bronz, ritkábban ezüst. A préseltek vékony lemezek és ellentétben az előbbiekkal, főképen ezüsből, legtöbbször rosszezüsből, ritkábban bronzból készültek.

Griffes ábrázolások és a viaskodó állatjelenetek csak az öntött tárgyakon, főképen a nagy szíjvégeken és a bőrv nagyobb veretű dísztagjain, ritkább esetben a kis szíjvégeken fordulnak elő. Ezek is kétfélék: áttörtek, amely esetben mindkét oldal díszítése azonos, vagy nem áttörtek, melyeknél legtöbbször csak az egyik oldalon vannak különbözőszámú és helyzetű állatábrázolások, a másik oldalon indadíszítés van.

A nagy övtagok leginkább áttörtek. Leleteink közt csak egy esetben van nem áttört. A kis szíjvégeknél is az áttört fordul elő gyakrabban.

Az inda-, vagy stilizált állat- és geometriaidíszítés, úgy az öntött, mint a préselt övvereteken és a nagy szíjvégeken előfordul. A díszítés nélküli, símafelületű szíjvégek és az öv veretei, mindig préseltek. A leme-

zes szíjvégek, mindig kettős lapból vannak összetéve, az övveretek azonban, a legtöbb esetben csak egylemezűek és ha egyáltalán van rajtuk díszítés, csak a szegélyen elhelyezett pontokból, dudorokból áll s csak ritkán fordul elő színes üvegberakás.

A két említett eljárással előállított és különböző díszítésű tárgyak mindegyike nemcsak ugyanabban a temetőben, de ugyanabban a sírban, együttesen és több esetben is előfordultak. Ez is mutatja, hogy az a megállapítás, mely szerint a két különböző eljárással készült tárgy, két különböző fajú nép, a hun és az avar hagyatéka volna, nem helytálló, mert azokat, ha nem is egyfajú, de mindenesetre egykorú, együttélt nép hagyatékának kell tartanunk. Annyi megállapíthatónak látszik, hogy az öntötték a régebbiek, az ősi hazából magukkal hozottak, míg a lemezese, amelyek már a fejlettebb technikát mutató préseléssel készültek és finomabb kivitelűek, a későbbiek.

A csoportban valóban egymástól bizonyos mértékig eltérő kétféle leletanyag különböztethető meg; az egyik, amelyiket a hunokénak, a másik, amelyet az avarokénak tartottunk. Előbbieknél az öntött, griffes és indás bronztárgyak mellett e nép és e kor jellegzetességének tartott dinya-nyemag alakú, színes üveggyöngyök is előfordulnak; utóbbiaknál a prévelt ezüstlemez díszek mellett, a dudoros, berakott gyöngyök vannak túlnyomóan képviselve. A használati tárgyak egyébként mindkettőnél nagyjában azonosak. E kétféle eljárás és az előbbjelzett különbségek ellenére, népfajok szerint egymástól elválasztani, legalább is feltétlenül helytállóan, ma még alig lehetséges. Alföldi András nemrégien megjelent munkájában¹ már rámutatott arra, hogy mely leleteket kell a hunok emlékének tekinteni, de rámutatott arra is, hogy az eddig hunokénak tartott griffes-, indás-díszű leleteket, mint azt már Pulszky egy közleményében² is érintette, avar, illetőleg avarokori nép hagyatékainak kell tartanunk.

Mindhogy ebben a fejezetben tárgyalt leletanyagban bizonyos ethnikai elválasztás szükséges és lehetséges, a kétféle választandó két stílust képviselő anyagból az eddig a hunokénak tartott griffes- és indás-díszűeket avarokénak; az eddig avarokénak tartottakat pedig, az avarokori hunfajta kuturgurokénak, vagy a turk-bolgárokénak lehet tartanunk. Egyelőre azonban még a leghelyesebbnek látszik, ha e csoportra az összefoglaló avarokori megjelölést használjuk. Nehézzé teszi az elválasztást az a körülmény, hogy a leletanyag díszítőelemei között igen sok idegen hatás is kimutatható.

Megállapítható, hogy a két csoport lelettárgyai nem sok változatot mutatnak. Csak az övek, illetőleg ezek veretei kivételek. Némelykor egy-egy ilyen bőrvőn — mint egyik nagyhegyi sírban megfigyelhettük — 60 drb. is van. Ilyenek, de még az egyszerűbb övek is ritkábban fordulnak elő; nem is minden férfísírban találhatók. 10—20 sírra egy olyan sír jut,

¹ Alföldi: Leletek a hun korszakból és ethnikai szétválasztásuk. *Archaeologia Hungarica*. IX. 1932. 12. stb. I.

² Pulszky: Rekeszes ötvösség Magyarországon. *Arch. Ért.* 1881—2. 146—156. II.

amelyben öv is van. Ez nem szabály s így nem minden temetőre érvényes. Néhol jobb, néhol rosszabb az arány. Van rá eset, hogy 50, sőt 100 sírra is csak egy jut. Az öv általában a lovassírok tartozéka.

Az övdíszek elhelyezése is egyöntetűnek mondható; még az öv egyes tagjainak — rendszerint öt darabból áll — egymástól való távolsága is egyformán 7 cm. Az övek kinyújtott helyzetben 130—140 cm hosszúak. A legtöbb övön kb. 10 cm hosszú szíjnyúlványok vannak; rendszerint három: kettő oldalt, egy hátul, középen. Egy esetben találtam olyat, amelyen négy nyúlvány volt; de vannak nyúlványnélküliek is. A nyúlványok végein vannak a kis bronzszíjvégek. Az övön, a nyúlványok között 3—10 pityke (szíjveret). Ha kisebbméretű, de hosszas alakban kiképzett indadíszítésű övtagokat alkalmaztak, ezek is 7—7 cm körüli távolságban voltak egymástól, de mindig 3—4 darabból álló csoportban. A nagyszíjvég, a szíj egyik végén levő, de a felkötés alkalmával középre kerülő, legtöbb esetben díszes és aranyozott bronzsaton áthúzott szíjnak a másik végén van és bronz-, vagy vasbujtatóba van bedugva, melynek felsőlapján ráforrasztott díszes lemezke is szokott lenni. Ahol ilyen fémbujtatókat nem lehet találni, ott valószínűen bőrbujtatók voltak, amelyek természetesen elkorhadtak.

Az övnek kiegészítő részei: a díszített lyukvédők, amelyeknek rendeltetését eddig nem ismerték fel s csak díszeknek tartották. Hozzá tartoznak a csüngő-karikák, a kés vagy tör fahüvelyének felakasztására és egy legtöbbször piskótaalakú díszített bronztag, amely az egymásrahajló szíjnak lelógását akadályozhatta meg.

A nagy számmal felásott sírok megfigyelése alapján több ilyen különböző rendszerű övet rekonstruálhattam és így alkalmam volt az eddig ismeretlen rendeltetésű, dísznek tartott tárgy, gyakorlati célját is megállapítani. A rekonstruált övek között van egy griffesdíszítésű, csüngős szíjakkal; egy ugyancsak griffes (nem áttört), csüngők nélküli; egy indadíszítésű, csoportos elhelyezésű övtagokkal, csüngőszíjakkal. Ezek egyike 1930-ban Londonban is ki volt állítva.³

A többi leletanyag nagyjából azonos: a férfiaknál szinte elmaradhatatlan, de a nőknél is elég gyakori az egyszerű kivitelű, fanyelű vaskés. Előbbieknél rendszerint a jobb kézben, vagy amellett, utóbbiaknál a bal kéznel fekszik. Az utóbbiak közt csontnyelűek is vannak. A legszegényebb leletet tartalmazó, — főképen a férfi — sírból nem hiányzik az egyszerű vascsat; több esetben kettő is. Az öves leleteknél rendszerint csak az egyik van vasból, a másik bronzból készült; nyúlványa a legtöbb esetben növényi idomokkal díszített.

A női sírokból szinte elmaradhatatlan az agyagból készült, legtöbb esetben díszítés nélküli orsókarika. Ha díszítés van rajta, az bemélyített körülfutó, egyenes-, hullám-, vagy zeg-zugvonalból áll. Ilyenek inkább az

³ Exhibition of Burlington Fine Art Club: Art in the dark ages in Europe, cca 400—1000. A. O. London, 1930. 99. l.

indásdíszű mellékletekkel fordulnak elő. A lemezesdíszűekkel a lapos, széles, korongalakú, díszítetlen példányok jönnek együtt.

A lóval és fegyverrel: kard, nyíl, íj, vagy harcifokossal eltemetettek száma kevés. Ha egyáltalában vannak fegyverek, azok csak az előkelőbbeknél, a lóval eltemetetteknél fordulnak elő. Lándzsát egyet sem találtam. Nem gyakoriak a vassarlók sem, de úgy férfi, mint női sírokban megtalálhatók. A leletek közt a fibulát és a fejestűt kapcsok helyettesítik, melyek leginkább egyszerűek, bár előfordulnak díszítettek is; ezek kerék, rozettaalakúak, rekeszesek és színes üvegpassztával vannak kitöltve. Rendszerint párosak és a nyakon díszként használt gyöngysor végeinek az összekapcsolására szolgáltak.

Edények is ritkán fordulnak elő. Ezekben is két típus különböztethető meg: u. m. közönségesebb, durvakivitelű, rosszulégetett, talán csak napon, levegőn szárított, fekete fületlen bögrék, amelyek ügylátszik a sír számára készültek; az előkelőbbek sírjában előforduló, finoman iszapolt agyagból készült, vöröses színű, szépalakú fülesbögrék ritkábbak. Úgy látszik ezek voltak a használati edények. Az edényeket legtöbbször a lábához, ritkább esetben a fejhez, vagy kézhez tették. A legtöbb edény díszítetlen, de vonalásdísz, sőt egyes esetben emberi ábrázolás is előfordul.

Nemcsak edényekben tettek ételt a sírokba, de külön is. Ezt mutatják a fejnél, kéznél és lábnál, de néha a csontváz körül elhelyezett marha-, juh-, szarvas- és szárnyascsontok.

Gyermeksírokban gyakori a tojás. Díszített tojások is előfordulnak, ami arra enged következtetni, hogy ugyanaz a jelentősége lehetett, mint a husvétai tojásnak.

Az ékszerek közül a leggyakrabban bronzból, vagy rosszezüstből készült fülönfüggők fordulnak elő. Legnagyobb részükön üveggyöngy gömböcske van. Kevés az aranyból készült. Ezeknél erős bizánci hatás nyilvánul. Csak a nagyon öreg és a kis gyermek, vagy a nagyon szegény egyén sírjában nem fordul elő.

Az arany fülönfüggők közül a nagygömbűek inkább a griffes és indás díszítésű anyaggal, a piramisalakúak a másik csoportnál fordulnak elő, de ezeknél is igen ritkán. Ezek a későbbiek. Előfordulnak férfi sírokban is, de csak egyszerű, bronzkarikák formájában. A két csoport gyöngyeiről már fennebb szóltam.

Temetkezési szokásaikban bizonyos rendszer állapítható meg. Az elhaltakat koporsó nélkül, ritkább esetben deszka, vagy hasábfák között temették el. Irányításuk nagyjából kelet-nyugati, nyugaton vagy északnyugaton elhelyezett fejjel. Ez az eltérés a napjársával magyarázható. Előfordult egy-két esetben az ellenkező irányú temetkezés is, de ez valószínűleg csak tévedésből történt. A sírok mélysége 1:50—2 m, néha 3, sőt egy esetben (Nagyhegyen) 3:32 m volt. A sírok hosszúsága 2 m, szélessége a fenéknél 70—80 cm. A kisgyermek sírjai átlag 1 m mélyek; ugyanilyenek, vagy alig mélyebbek a szegényebbeknek, talán szolgáltnak

a sírjai is. Az előkelőbbek, a lovasok, illetőleg lóval eltemetettek sírjai 1,80—2 m mélyek, sőt mélyebbek is. Minél előkelőbb volt az elhalt, annál mélyebb sírt ástak neki. E szokásban ritkán volt kivétel.

A ló legtöbbször a halott lábánál, a sírral merőlegesen ázott másik, de csatlakozó gödörben volt, úgy, hogy a feje majdnem kivétel nélkül a halott lábára volt hajtva. Több esetben mellette feküdt, a jobb oldalon.

Elég gyakoriak a kettős sírok, melyekben legtöbbször az anya, vagy az apa, gyermekével van eltemetve. Ha a gyermek nagyon piciny, akkor a felnőtt ölében, ha nagyobb, úgy mellette balról, egymás kezét fogva fekszenek. Találtam férj és feleséget is egymás mellett, ugyancsak egymás kezét fogva. A kajáni kettős sírban egy fiatal nő és egy fiatal férfi összebörülve volt eltemetve.

A múzeum nagy anyagából, a fentebbemlített szempontok alapján két csoportba osztott leletek közül csak az A csoport leleteit ismertetem, de utalok itt Csallány Dezső: A kunszentmártoni avarkori ötvössír című dolgozatára, amely a B. csoport eddig legnagyobb figyelemre érdemes anyagát beható tanulmányok alapján, tüzetesen ismerteti.

E csoport emlékei közül, néhány kiválasztott darabot mutatok be:

A LXVII. tábla leletei közül a 8. sz. szíjvég Mindszentről, a 10. Nagymágocs-Ótompáról, a (12. Mezőberényből való), a többi a szentesi határ különböző helyén levő temetőkből. Éspedig: Lapistóról (1., 7., 11., 14.), Nagyhegyről (2., 2b., 3., 4., 6., 9., 13.) és Jaksorpartról (5.).

A LXVIII. tábla anyagából Nagymágocs-Ótompáról (2., 10., 12., 24., 26.), Mindszentről (25.), Nagyhegyről (1., 14., 16., 17., 19., 20., 21., 23., 27., 28., 31.), Jaksorpart-Kettőshalomból (4., 8., 18.), Kajánról (3., 13.), Lapistóról (11., 15.), Berekhátról (7., 9., 22., 29., 30., 32.) és a Kurcapart-ról (5.).

1. Bronz szíjvég. (LXVII. 1.) Lelőhelye: Szentes-Lapistó. Öntött, tömör. Hossza 150, szélessége 33, vastagsága 7 mm. Mindkét oldalán azonos, áttört indásnövény, amely a mezőt négy részre osztja. Az inda szárai kétszer érintik a mező széleit. A négy rekeszben, egy-egy legyezőpálma alakú levél és ezek tövében egy-egy fürtös gyümölcs van. Ezek közül három lefelé csüng, egy pedig visszafelé hajlik. A fürt vagy a *Hyphaena theaia*, vagy a *Chamaerops humilis* gyümölcse. Faja Európában már az őskorból ismert és Déleuropában ma is honos. A díszítés hellenisztikus hatású. A szíj befogadására 23 mm széles rés van, melybe a szíj vége két bronzszegeccsel volt beerősítve. Ilyen díszítésű tárgyat ezen kívül nem ismerek. Valamennyire hasonlít hozzá a Hampel által ismertett ismeretlen lelőhelyű szíjvégek egyike.⁴

2. Bronz szíjvég. (LXVII. 2.) Lelőhelye: Szentes-Nagyhegy. Tömör, öntött, nem áttört. Hossza 132, szélessége, a felső résznél 30, az alsónál 35, vastagsága fent 6, lent, a végnél 4 mm. Dudorokkal kitöltött, kettős-vonalú keretben, balraforduló, guggolóhelyzetű, egymásután sorakozó há-

⁴ Hampel: A régibb középkor emlékei Magyarhonban. Budapest. 1894. I. LXIV. 6.

rom griff, melyek a végefelé szélesedő szíjvég arányához mérten nagyobbodnak. A hármassosztású szárny eltér a megszokottaktól. A szárny osztásai nem egyenesek; visszafelé hajolnak. A visszakunkorodó farok a szárnyig ér. Két láb látható, melyen csak két-két karom van.

3. A szíjvég másik oldalán (LXVII. 2b.), az előbbihez hasonló keretben, az ellentétes oldalakat háromszor érintő S-alakú növényiinda vonul végig, mely mindkét oldalra kiágazik; az ágak végein egy-egy levél van. A becsavarodó szárok között egy-egy arányos nagyságú dudor látható. A szíjat befogadó téglalakú részen, vonalkeretben, az ismertetett indához hasonló díszítés van. E rész egyik lapja megrepedt, másik letört, de ezt hasonló kiképzésű és díszítésű lappal pótolták.

4. Bronz szíjvég. (LXVII. 3.) Lelőhelye: Szentcs-Nagyhegy. Tömör, öntött, nem áttört. Hossza 115, szélessége 21, vastagsága felül, a szíjtar-tónál 5, a végénél 4 mm. Élesen kiemelkedő keretben, négy guggoló, szárny nélküli griff, melyek közül minden második ellentétes helyzetben fejjel lefelé van. Mindegyiknek mind a négy lába látszik; három karom van rajta. A három részre oszló fark visszakunkorodik. A másik oldalt túlelvél fenyők díszítik. A leletnek analógiáját nem ismerem.

5. Csuklós, bronz szíjvég. (LXVII. 4.) Lelőhelye: Szentcs-Nagyhegy. Tömör, öntött, nem áttört. A nyelvtag hossza 145, a csuklósrésszel 170, szélessége felül 31, alul 33, vastagsága 4 mm. Egyik oldalán élesen kiemelkedő keretben növényiinda tekergőzik, mely felváltva, négy nagyobb és négy kisebb körszerű idomot alkot. A nagyobbak mindegyikében egy-egy balra fordult, szakállas férfi mellképe, a kisebbekben a behajló inda végén egy-egy négyszírmű virág van. A kis körök két oldalán a keret mellett két-két szabadon álló háromlevelű idom foglal helyet. A férfi fején, hátul felkunkorodó süveg, vagy haj van ábrázolva. Bal kezében egy meg nem határozható tárgyat tart, melynek felső vége vastagabb. Lehet jogar, de lehet esetleg valami tekercs is, mely az ábrázolt egyén, vagy a halott előkelő voltát, esetleg tiszttségét fejezi ki. E feltevésemet igazolni látszik azon körülmény is, hogy a lelet 3·32 m mély sírban, deszkák között eltemetett halott sírmelléklete volt. Ily mély sírt eddig nem találtam, de ilyen ábrázolást sem. A lelethez némileg hasonló a csunyi kis övdíszek⁵ és a nemesvölgyi szíjvég,⁶ de legjobban hasonlít a kunszentmártoni avarkori ötvössírban talált üveg exagiumon ábrázolt alak. A csuklóslap egyik oldalán két ellentétesen elhelyezett indadísz van, a másik oldala síma lemez; valószínűleg kiegészítés a letört rész helyett. A nagyszíjvég másik lapján hat, körszerűen futó inda van, mellékágakkal és levelekkel. Az ásatásnál jelen volt Peter Paulsen, ezt fontosabbnak tartja, mint a fejbábrázolást, mert benne az északon előforduló hasonló díszítéseknek egy messze lejutott eddig egyetlen képviselőjét látja.

6. Bronz szíjvég. (LXVII. 5.) Lelőhelye: Szentcs-Jaksorpart, Kettőshalom. Az öntött, tömör, nem áttört szíjvég hossza a csuklóstaggal 120,

⁵ Hampel: i. m. II. CCLXX. 21. sír, 7—9.

⁶ Hampel: i. m. CXXXI. 2.

szélessége 26, vastagsága felül 6, alul 3 mm. Egyik lapján négy kettős és ellentétes S-alakú indásnövény van, mely együttesen két-két összetett mintát alkot. A két ábra indájának legtávolabbi, ellentétes végein, két-két, tehát mintánként négy, összesen nyolc sárkányfej van. A másik végén lévő bekanyarodások kerek idomban szélesednek ki.

Ily sárkányfejes ábrázolású szíjvég hazánkban eddig ismeretlen. Az orcasi szíjvég⁷ indásábrázolása ugyan hasonlít ehhez, de sárkányfejek nincsenek rajta. Mint a kínai hatás egyik bizonyítékát Felvinczi Takács Zoltán ismertette.⁸ A csuklósrész mindkét oldalán hasonló ábrázolás van. A szíjvég másik oldalát az S-alakú inda négyfelé osztja. Egy-egy rész belsőhajlásában hat nagy levél foglal helyet. Ehhez az ábrázoláshoz hasonló a Fettich Nándor által ismertetett dunapentelei csontfaragványon lévő díszítés.⁹

7. Bronz szíjvég. (LXVII. 6.) Lelőhelye: Szentes-Nagyhegy. Az öntött, kettőslemezű, áttört szíjvég hossza 150, szélessége 25, vastagsága 8 mm. Mindkét lapján rácsszerűen áttörve, azonos, palmettásábrázolás van. A díszítés felülről lefelé haladó kettős S-alakú inda. Közepén szár húzódik az inda visszahajló végződéséig; ott szétágazik és O-alakot formál, melyben hasonló száron palmetta van. Ez még egyszer megismétlődik. A legvégén, középen levő kis szárból kiinduló két kis levelesinda tölti be a kis, kerekded teret. Ez a díszítés eddig ismeretlen.

8. Bronz szíjvég. (LXVII. 7.) Lelőhelye: Szentes-Lapistó. Az öntött, tömör, nem áttört szíjvég hossza 95, szélessége felül 21, alul 23, vastagsága felül 7, alul 3 mm. Egyik lapján, indaszerűen stilizált négyfejű sárkány van. Az egyik ellentétes fejpár a felső-, a másik az alsórészen látható. Másik lapján egymásután, jobbfelé fordulva ülő helyzetben három nyúl van. Az alakok a szélesedő végfelé nagyobbodnak.

Mindkét ábrázolás igen ritka. Hazai leletekben a sárkány ilyen ábrázolása egyedül álló. Kínai hatását, talán eredetét igazolja az az analógia, amely egy Han-korszaki harang bronzdíszítésén látható s amelyet ezzel együtt Felvinczi Takács Zoltán elsőnek ismertetett.¹⁰

9. Bronz szíjvég. (LXVII. 8.) Lelőhelye: Mindszent. Az öntött, tömör, de részben áttört szíjvég hossza 130, szélessége 25, vastagsága felül 7, alul 3 mm. A lap négy részre tagolt. Az első részben egy erősen schematizált szembenéző szakállas arc látható. Mellrészét háromszögű idom, a két felemelt kart szárnyyszerű nyúlvány ábrázolja. A második és harmadik részben azonos ábrák: guggoló griffen ülő szakállas, koronás alak fölfelé nyújtott karokkal; kezei fölött valami koszorúféle idomot tart (?). Az ember lábai a földetábrázoló vonalat érik. Az alsó, kis szel-

⁷ Hampel: i. m. LXXVIII. 4.

⁸ Mittelasiatische Spentantike und „Keszthely Kultur“. 66. I. Jahrbuch der asiatischen Kunst. Leipzig. 1925.

⁹ Avarkori műipar Magyarországon. Arch. Hung. I. 1926. 27. 1. 7.

¹⁰ I. m. 66. I. 28. ábra.

vényt inda tölti be. Fettich Nándor szerint¹¹ az alak a triumpháló Dionysost ábrázolja. Dionysosnak a szárnyas oroszlánarcú (narnii fej) ábrázolása az ókorban is ritkább volt, de griffen még egyáltalán sehol nem fordult elő. Dionysosnak hazai leleteinkben alig egy-két ábrázolását ismerjük. A Debrecen-ondódi szíjvég¹² oroszlánon ül. Legjobban hasonlít a nagyszentmiklósi aranykincs 7. sz. korszóján ábrázolt alakhoz.¹³ Itt többször is előfordul, de mindig oroszlánon ülve. Egyébként a koronás, szakállas, karjait feltartó és kezeiben koszorúfelét tartó ábrázolása azonos. A korszón ábrázolt oroszlánfej nagyon hasonlít a Dionysos fejhez, ezért nem lehetetlen, hogy az oroszlán ilyen ábrázolásával őt magát, illetőleg nagyságát szimbolizálták.¹⁴

10. Bronz szíjvég. (LXVII. 9.) Lelőhelye: Szentés-Nagyhegy. Az öntött, áttört, kettőselemezű szíjvég hossza 81, szélessége 25, vastagsága 8 mm. A szíjat befogadó felsőrészen két tátottszájú, szemközti sárkányfej emelkedik ki. Az egész felsőrész szokatlanul díszeskevitelű. A nyúlvány mindkét lapján háromszor ismétlődő, széphajlású levelesinda van.

11. Bronz szíjvég. (LXVII. 10.) Lelőhelye: Nagymágocs-Ótompá. Az öntött, tömör, nem áttört szíjvég hossza 80, szélessége a felsőrésznél 24, alul 26, vastagsága, felsőrésznél 7, alsónál 2 mm. Sodrott keretben három, szárny nélküli griff, és pedig eltérően a megszokott ábrázolásoktól, egy bal felé, kettő jobbfelé fordul. Az egyik kicsiny és a középső nagyobb, bal felé állanak; az utóbbi fejét visszahajlítja. A harmadik ellenkező helyzetben van. Lehet, hogy a középső, fark nélküli, más állatot akar ábrázolni, ameyet a két vele szembenlevő, tátottszájú griff megtámad. A lap másik oldalán, négy részben, három háromlevelű inda látható.

12. Bronz szíjvég. (LXVII. 11.) Lelőhelye: Szentés-Lapistó. Az öntött, tömör, egy lapú, áttört szíjvég hossza 40, szélessége a felső végénél 15, az alsónál 17 mm. A kis peremen belüli hátsórész üres. A keretben bal felé forduló, tátottszájú sárkány lapul. Két lába látszik; mindegyiken két-két karom van. Visszahajlított farka a fülig ér és azzal összekapcsolódik. Alakra hasonló a csunyi 4. sírban talált kis szíjvéghöz, de azon nem sárkány, hanem griff van.¹⁵

13. Bronz szíjvég. (LXVII. 12.) Lelőhelye: Mezőberény-Köröspart. Az öntött, áttört, egy lemezű kisszíjvég hossza 40, szélessége 15 mm. Hátsórész üres. Felső, kiálló végein, szemközt néző madárfej látható. A lapon egy szárnyas ember, oroszlán hátán, illetőleg afölött és csak a fülét fogja, vagy abba kapaszkodik. Nagyon hasonlít a boldogi és nagysurányi¹⁶

¹¹ Die Tierkampfszene in der Nomadenkunst, Seminarium Kondakovianum. Prága. 1926. 90. l. Abb. 8—10.

¹² Fettich: i. m. 90. l. Abb. 9.

¹³ Hampel: i. m. I. LXXVII. 7.

¹⁴ Fettich: Über die Erforschung der Völkerwanderungskunst in Ungarn. Ipek. 20. tábla és Bronzeguss und Nomadenkunst. Prága. 1929. IX. 1. és XVI. 3.

¹⁵ Hampel: i. m. CCLXV. 2.

¹⁶ Hampel: i. m. I. LXVI. 1. és 9.

nagyszíjvégekhez, de ezeken a guggoló emberi alakon álló oroszlán fölött van a másik ember ábrázolva. Valószínű, hogy az ábrázolás azonos eszmekörű a LXVII. tábla 8. képen láthatóval is.

14. Bronz szíjvég. (LXVII. 13.) Lelethelye: Szentes-Nagyhegy. Az öntött, kettőslemezből összetett nagyszíjvég hossza 55, szélessége 15, vastagsága 7 mm. A felső végén két kis félkör alakú nyúlványban ötszirmú virág van. A közvetlen alatta levő térségben is virág látható. Az elválasztóvonal utáni mezőt középre illeszkedő kereszt száraival érintkező négy félholdszerű ábra tölti ki a felső hézagban; az alsóban kis dudor van. A végén két indaszár fonódik egymásba. A szíjvég mindkét oldala azonos. Még egy hasonló szíjvégünk van a Szentes-felsőcsordajárás 4. sírból, de ezen nincs semmiféle díszítés. Hasonlót ismertet Fettich is,¹⁷ de ilyen van a Szeged-sövényházi lelet nagy-¹⁸ és kisszíjvégein is.¹⁹

15. Bronz szíjvég. (LXVII. 14.) Lelethelye: Szentes-Lapistó. Az öntött, tömör, áttört nagyszíjvég hossza 66, szélessége 17, vastagsága, felül 6, alul 3 mm. A szíjat befogadó részen, kiálló, szemközti sárkányfejek vannak; tátott szájuk összeér. Az alatta levő, téglalakú részben virágdísz van. A két peremen hengertagozású kiképzés vonul végig. Egyik oldalon hat, másikon öt. Az előbbiből egy le- és bekerekedő állatfejszerű tag ágazik ki, amely az utóbbi végét érinti. A felületen elmosódott virágábrázolás van. A másik lap díszítetlen.

Van még egy azonos méretű és kivitelű és két kisszíjvégünk is Nagyhegyről, a 198. sírból, de ezeken nincs díszítés. Az előzővel azonos a Nemzeti Múzeumban levő, ismeretlen helyről származó példány.²⁰

16. Korongalakú kapocs. (LXVIII. 1.) Lelethelye: Szentes-Nagyhegy. A korongalakú rozetta ezüstlemezről készült. Felületén nyolc, rovátkolt sodronyból képzett és ezek érintkezésén belül, középen, hasonló keretben egy nagyobb kör van. A körök színes üvegpasztával vannak kitöltve. E kapcsok rendszerint párosan fordulnak elő s rendszerint egymásbakapcsolhatók. Legtöbbször a nyakon levő gyöngysor végei voltak hozzájuk erősítve. Múzeumunkban 12 ilyen kapocs van: 10 a Nagyhegyről, 2 a homokbányából származik. Csak annyiban térnek el egymástól, hogy az üvegpasztadíszek 6–8 rekeszben vannak. Hasonlítanak a pásztói,²¹ a nemessvölgyi,²² a sziráki²³ és a csunyi²⁴ leletekben levőkhöz.

17. Ezüst kapocsfoglat. (LXVIII. 4.) Lelethelye: Szentes-Jaksorkettőshalom. Az aranyozott hengerszerű rudacska hossza 52, vastagsága 4 mm. Végein és középen, kettős, rovátkás, gyűrűstag van. A két szélső

¹⁷ Népvándorlaskori művészet. II. 6. Művészeti lexicon. 1925.

¹⁸ Arch. Ért. 1881–2. 151. l. 5.

¹⁹ Hampel: i. m. I. LXXIII. 5.

²⁰ Felvinczi Takács: Gandhara stilus és „Keszthelyi kultúra“. Arch. Ért. 1928.

138. l. 64. kép 7.

²¹ Hampel: i. m. I. CXXXII. 5. és 6.

²² Hampel: i. m. I. CXXXIII. 2. sír és CXXXVIII. 22.

²³ Hampel: i. m. II. CCXLVI. 1., CCXLVII. 3–4. és CCLIII. sír 1.

²⁴ Hampel: i. m. II. CCLXVIII. 11. sír 1–2.

gyűrűsrészt bizonytalan formájú pánt köti össze. Kettőt találtunk belőle, de minthogy mindkettő a csontváz nyakán volt, úgy látszik nemcsak az öv díszítésére szolgált, mint a nemesvölgyi²⁵ 78. sírban talált példányról megállapították, hanem a ruhát a nyaknál összekapcsoló szíj, vagy vászonnyelv díszítésére, illetőleg összeszorítására is. Hasonlót találtak az abonyi 11. sírban²⁶ is.

18. Rosszezüstből készült hengerszerű kapocs. (LXVIII. 8.) Lelőhelye: Szentcsanak-Jakos-Kettőshalom. Hossza 45, vastagsága 6 mm. A hengerded hüvely végein hornyolt gyűrű, a két gyűrű közti részen, az egészet átfogó, hengerhez forrasztott rekeszték van, melyen talán a szíj volt áthúzva. Hasonlót találtak a csunyi²⁷ 62. sírban.

19. Hengeralakú csüngődísz. (LXVIII. 10.) Lelőhelye: Nagymágocs-Ótomp. Az ezüstből készült hengeralakú cső hossza 28, vastagsága 7 mm. Két végén, egy-egy kisebb, hármassal, középen egy nagyobb, négyes sodronygyűrű van, melyen lefelé nyúló fül helyezkedik el. A csontváz nyakánál, a gyöngyök közt volt. Vagy a gyöngysor függődísz, vagy egyik tagja lehetett. Az utóbbi esetben a fülön egy gyöngy csüngött alá. Ezt a feltevést látszik igazolni a pusztatói²⁸ sírban és az igari²⁹ leletben levő torquesen látható hasonló tárgy.

20. Bronz övdísz. (LXVIII. 11.) Lelőhelye: Szentcsanak-Lapista. Nem csupán dísz, hanem az öv lelógó részének fenntartására is szolgált. A díszes tagon növény- és állatábrázolás van kombinálva. Az indák lábfejen végződnek. Teljesen azonos kivitelű és díszítésű a keszthelyi³⁰ és az ösküi³¹ 44. sírban talált példány.

21. Ezüst övdísz. (LXVIII. 3.) Lelőhelye: Szentcsanak-Kaján. A rossz ezüstlemezről préselt négyszögű lemezdísz szélessége 30, magassága 26 mm. A síma egy lapú lemez közepén, kettős sodronyfoglalatban kékszínű üvegpasszta van. A vékony lemez széle le- és behajlított, amelybe vaslemez lehetett befoglalva. E leletben 4 ilyen övtag van.

22. Bronz övdísz. (LXVIII. 15.) Lelőhelye: Szentcsanak-Lapista. Öntött, tömör, nem áttört. A téglalakú tag hossza 32, szélessége 24, vastagsága 2 mm. A 3 mm széles, rovátkolt, kiemelkedő keret sarkaiban egy-egy dudor van. A kereten belül egy balra forduló, szárny nélküli, visszahajló-farkú griff alakja domborodik ki. A LXVII. tábla 1. képen ismertett nagy szíjvéggel együtt került elő.

23. Bronz övdísz. (LXVIII. 13.) Lelőhelye: Szentcsanak-Kaján. Öntött, áttört, téglalakú kis övdísz; hossza 26, szélessége 21 mm. Négy oldala behajló, sarkaiban kis fejesszeg volt. A síma keretben befeléfordult, két-

²⁵ Hampel: i. m. CXXXVIII. 11–12.

²⁶ Arch. Ért. 1900. 295. I. 7.

²⁷ Hampel: i. m. II. CCLXXVI. 4–6.

²⁸ Hampel: i. m. I. LVI. 5.

²⁹ Arch. Ért. 1900. 108. I. 15.

³⁰ Hampel: i. m. I. CIV. 12.

³¹ Rhé Gyula: Veszprémvármegyei avar emlékek. Veszprém, 1924. II. 5. a. és 12.

lábú, háromkarú griff guggol. Szárnya lantalakú, farka rövid, visszahajló, végén csomós. A lelethez hat darab tartozik.

24. Csüngős bronz övdísz. (LXVIII. 18.) Lelőhelye: Szentcsanak. Kettőshalom. Öntött, tömör, néhol áttört övdísz; hossza 28, szélessége 22 mm. Szögleteiben egy-egy fejesszeg van. A síma keretet indásdísz tölti ki úgy itt, mint a csüngőrészen. Ilyen tömör öntött növényi, de nem azonos díszítésű övdísz fordult elő Mártélyon.³²

25. Bronz övdísz. (LXVIII. 19.) Lelőhelye: Szentcsanak. A tömöröntésű, téglalakú, néhol áttört övdísz szélessége 33, magassága 28 mm. Oldalai behajlók. Sarkain egy-egy szegecske van. Síma keretén belül, balra forduló, guggoló, szárnyas, négylábú, kétkarmú griff helyezkedik el. A szárny háromnyúlványú, melyből kettő rézsútos irányú egyeneszár, a harmadik görbe, visszakunkorodó. A fark hosszú és erősen visszahajló; vége bojtos. Mind a négy láb látszik, ami szokatlan.

26. Csüngős bronz övdísz. (LXVIII. 16.) Lelőhelye: Szentcsanak. A behajló lemezdísz hossza 26, szélessége a felső végénél 15, az alsónál 13 mm. Két végéhez közel, a középvonalon, egy-egy lyuk, illetőleg nagyfejű szeg volt. A kettőslemezről álló tag végén lévő fülbe bronzkarika illeszkedik, melynek alsó részén, visszafeléhajló kettős lófej van. Kettős lófejes csüngődísz előfordult a méri, nagybolgárországi és permi³³ leletekben. Az utóbbi — láncscsüngőitől eltekintve — azonos a mienkkel és a múzeumunkban levő árpádkori sarkantyú kapcsoló csüngőjével.

27. Csüngős bronz övdísz. (LXVIII. 17.) Lelőhelye: Szentcsanak. Áttört körökből formált szegéllyel határolt nagyobb körös felső részhez, hosszúkas négyszögalakú füllel, kettőslemez illeszkedik, amely szíjra lehetett erőstve. Valószínűleg nemcsak díszül szolgált, hanem akasztóként is. Azonos rendeltetésű a némileg hasonló ordasi³⁴ is.

28. Bronz övdísz. (LXVIII. 23.) Lelőhelye: Szentcsanak. A hosszúkas négyszögű, koporsófedélalakú dísz hossza 44, szélessége 17 mm. Hosszában éles gerinc fut. Egyik peremén négyszögű fül van. Hátsó része üres. Hasonlít az ordasi leletben³⁵ levőhöz.

29. Övdísz, vagy szíjvég. (LXVIII. 9.) Lelőhelye: Szentcsanak. Préselt ezüstlemezről készült, elipszisalakú, aranybetétes dísz. Hossza 38, szélessége 21, a lehajlított perem vastagsága 5 mm. A lemez egész felületét kettősvonalú és kettősfonású, nyolcasalakú, vékony aranszalagdísz tölti ki. E díszítésem kétségtelenül germánhatású, sőt talán eredetű is, mert e temetőt, mindössze 100 méter körüli távolság választja el a nagy germán temetőtől.³⁶ Nem lehetetlen, hogy a tárgyat rejtő sírban levő egyén germán volt, mert a sírban talált bronzcsiptető és sodronypáncéldarab is

³² Hampel: i. m. CXXXXIX. 2.

³³ Nemes Mihály—Nagy Géza: Magyar viseletek története. 9. tábla 31.

³⁴ Hampel: i. m. LXXVII. 11.

³⁵ Hampel: i. m. LXXVII. 5.

³⁶ Germán sírmező a szentesi határban. Arch. Ért. 1903. 14—22. és 1904. 153—70. l.

germán jellegű. Általában az egész sír tartalma vegyes. Hasonló díszítésű az adonyi^{36a} sírlelet szíjvége, de az nem aranybetétes.

30. Bronzlemez. (LXVIII. 2.) Az öntött, tömör, hosszasalakú szíjvégbújtató díszítőlemezének hossza 31, szélessége 11, vastagsága 2 mm. A közepén hosszában kiemelkedő gerinc, mellette mindkétoldalon kis dudorok vannak. A lemez a bronzbújtató felsőrészéhez volt erősítve.

31. Bronz szíjveret. (LXVIII. 12.) Lelőhelye: Nagymágocs-Ótomp. Lantalakra képezett inda és levél.

32. Bronz lyukvédő. (LXVIII. 14.) Lelőhelye: Szentés-Nagyhegy. Inda- és levéldíszekből képezve. E tárgy nemcsak díszül szolgált, de sikerült teljes bizonyossággal megállapítani és a rekonstruált és Londonban kiállított³⁷ övön bemutatni, hogy az övszíjon fúrt lyukat védte. Több esetben találtam a tüskére tapadva. Több darab is előkerült. Felső részük kimélyített.

33. Bronz szíjveret. (LXVIII. 20.) Lelőhelye: Szentés-Nagyhegy. Levelekből kiképezett piramis alak.

34. Bronz szíjveret. (LXVIII. 21.) Levelekből képzett szívalakú.

35. Bronz szíjveret. (LXVIII. 25.) Lelőhelye: Mindszent. Levelekből stilizált állatfej, szarvakkal (?).

36. Bronz szíjveret. (LXVIII. 26.) Lelőhelye: Nagymágocs-Ótomp. Díszítés nélküli, eddig nem ismert forma.

37. Arany fülönfüggő. (LXVIII. 5.) Lelőhelye: Szentés-Kurcapart. Síma aranyhuzalból készült karika alsó részén három üres gömb van, melyhez egy nagyobb üres gömb illeszkedik. A három kis gömb tövéből, a nagy gömbnek majdnem a közepéig apró pontokból álló sáv húzódik. Hasonló pontocskák vannak a kis gömbök és a karika érintkezési részénél is. A karikában egy kis gömb van. A gömbök és pontok számától eltekintve, azonoskivitelű a szentendrei³⁸ és egy ismeretlen lelőhelyű, Hampel által ismertetett fülönfüggővel.

38. Arany fülönfüggő. (LXVIII. 7.) Lelőhelye: Szentés-Berekhát. A síma akasztókarika kis hengernyúlványhoz kapcsolódik, amelyet pontokból formált háromszög díszít. Ennek tövében három gömböcske, melyekhez egy nagy üres gömb illeszkedik. A kis üres gömbök érintkező részeinél és felületén levő apró gömböcskék, rombusz idomot formálnak. A nagy gömb érintkező részénél, kívül, apró gömböcskék sorakoznak, melyek a kis gömbök aljától három irányban lefelé folytatódnak és a nagy gömb felső részén, rombuszalakban végződnek. A nagy gömb középső felületén kis dudorok körül kis gömböcskék vannak. A gömb alsó részén egy kis kihegyesedő dudor van, melyen és mely körül apró gömbsor vonul, melynek három ága a gömb közepe felé, az ott levő körök közé nyúlva, rombuszalakban végződik. Hasonló a regölyi³⁹ 5. sírban fordult elő.

^{36a} Hampel: i. m. I. LXXIX. 6.

³⁷ Exhibition Burlington Fine Arts Club. stb. 82—83. I.

³⁸ Hampel: i. m. I. LII. 1—2. és LVIII. 4.

³⁹ Hampel: i. m. II. CCXCVI. 1—2.

39. Bronzcsörgő. (LXVIII. 22.) Lelőhelye: Szentes-Berekhát. Öntött, tömör, dióalakú. A fültől kezdődően, hosszában hornyolt sávok húzódnak. Alul, keresztben, a legnagyobb kidomborodás közepéig terjedő hangerősítő bevágás van.

40. Vascsgö. (LXVIII. 24.) Lelőhelye: Nagymágocs-Ótomp. A csengőrészen áthatoló vasfülön, amely egyúttal az ütő tartására is szolgál, 34 mm hosszú és alul 32 mm széles, kaptáralakú csengőrész foglal helyet.

41. Bornzcsörgő. (LXVIII. 28.) Lelőhelye: Szentes-Nagyhegy. A gömbalakú, tömör csörgőt, egy alulról kiinduló és kétharmad hosszig terjedő bevágás választja kétfelé. A szétválasztott részek felületén, egy-egy arc domborodik ki; csak a szája van kivágva. A felső ajak fölött bajusz, az alsó alatt szakállat ábrázoló bemélyedések, illetőleg kidomborodás van. A domború arc kiképzések ritkábbak, mint az áttörtek. A mienkhez hasonlónak látszik a keszthelyi.⁴⁰

42. Bronzcsörgő. (LXVIII. 30.) Lelőhelye: Szentes-Berekhát. A LXVIII. 22.-vel egy sírból került elő. A gömbalakú, öntött csörgőt, egy közepétől felfelé húzódo bevágás választja kétrészre, melyek mindegyikén egy-egy emberi fejalakra emlékeztető ábrázolása van. A szemek és száj kivágtak, az orr domború. Az arc körvonalát — mint az előbb hivatkozott keszthelyinél is — körvonal ábrázolja. Ilyen a csúnyi 42. sírban talált csörgő is,⁴¹ de nincs orra és a kimetszett rés a szájból indul ki.

43. Bronzphalera. (LXVIII. 27.) Lelőhelye: Szentes-Nagyhegy. A bronzlemezről készült, kissé domború korongalakú lószerszámdísz átmérője 75 mm. Közepén fejesszeg van, széleit belülről kinyomott dudorok körítik. Hasonló a dunapentelei,⁴² de annál a közepén levő szeg körül is van dudorokból képezett kör.

44. Bronz lószerszámdísz. (LXVIII. 31.) Lelőhelye: Szentes-Nagyhegy. A tömör, öntött korong átmérője 41, vastagsága 2 mm. Kettős síma vonal közt, gömbdudorok sorakoznak egymásmellé. A közepén kört képező, indaszárból háromfelé kiágazó és a belső kört háromrésze osztó, levélben végződő szár van. Az ezek által képezett három mezőben S-alakú inda nyúlik, amely széles levélben végződik. Őt ilyen dísz van a leletben. Leginkább hasonlít hozzá a palánkai⁴³ és a fenéki⁴⁴ lelet.

45. Bronzdísz. (LXVIII. 29.) Lelőhelye: Szentes-Berekhát. Az öntött, tömör, áttört korongalakú lószerszámdísz (?) átmérője 34, vastagsága 3 mm. Szélén, kettős körvonal között, egymásmellettei gömbdudorok sorakoznak. Középső részén, küllőszerűen elhelyezett, három tátottszájú, kiöltött nyelvű, állatfej van. A nyakuk összeérő részénél, a korong közepén lyuk van, amelyen a megerősítésre szolgáló szegecs volt.

⁴⁰ Hampel: i. m. I. 103. 1. d. ábra.

⁴¹ Hampel: i. m. 410. l.

⁴² Fettich: Öntött phalerák a lovas nomádoknál. Arch. Ért. 1928. 119. 1. 42. kép.

⁴³ U. ott 39. kép 7.

⁴⁴ U. ott 44. kép.

Bár a sír tartalma nem mutatja, hogy lovasé lett volna, e tárgyat Fettich ismertetése alapján,⁴⁵ lószerszámdísznek kell tartani. Az általa közöltektől annyiban tér el, hogy ezen csak három sárkányfej van, míg azokon négy és hat. A mienkhez hasonló háromfejű, a keszthelyi, de annak korongja nem díszített. Hogy ritkán fordulnak elő, mutatja az, hogy Keszthelyen is, ahol többezer sírt tártak fel, mindössze egyet találtak.

46. Agyagbögre. (LXVIII. 32.) Lelőhelye: Szentés-Berekhat. Korong nélkül készült, durvakivitellű, feketeszínű, rosszulégetett, inkább csak füstölt bögre; magassága 110, száynyílása 80 mm. Gyakran előforduló, közönséges típusa a legtöbbször díszítés nélküli bögréknek. A díszítés csak ritkán fordul elő. Ha van, körvonal, hullámvonal, ferdeirányú bevágások, néha csipkézett perem formájában jelentkeznek.

E bögrének díszítése teljesen eltér ezektől és egészen egyedülálló. Az edény oldalán, részben a peremtől, részben a nyakrészről nem arányos mélységű és hosszirányú bekarcolások indulnak, amelyek egyes részeket kivéve, egész a fenékig, függőlegesen haladnak. A szabadon maradt 6 cm széles felületen emberhez (?) hasonló alak van ábrázolva. A fejet körvonal, a törzset egyenes, azon merőlegesen áthúzott és könyöknél ellentétes irányba hajlított karokat, az ujjakkal ellátott kezeket és rövid, begömbülő lábszárakat és lábakat, bekarcolt vonalak ábrázolják. Az egész ábrázolás primitív volta, a kőkori rajzokra emlékeztet. A szentesi múzeumban van egy nagy kőkori edény két nagyobb töredéke. Az egyikén valószínűleg a napkorong és talán a nagyobb és kisebb csillagok képe van ábrázolva. A kőkori és babilonai⁴⁶ emlékeken és egy trójai agyaggömbön⁴⁷ is látható. A másik darabon, a bemutatott edényünkön levő alakhoz nagyon hasonló ábrázolás van.⁴⁸ A törzs itt is egyenes, amely azonban nem bekarcolt, hanem kiemelkedő. A fejet, az egyenes megvastagított vége ábrázolja. A karok itt is, ellentétes irányba hajlanak. A lábrész letörött. Az ábrázolás lehet svasztika is. Lehet csak ember ábrázolás, de lehet valami misztikus jelentésű jegy is, mint aminőket Felvinczi Takács Zoltán a régi kínai áldozati üstökkel kapcsolatosan ismertet.⁴⁹ Tőle tudjuk, hogy a kínai áldozatiedények jegyei, melyek közül néhány rokonságot mutat (217. oldal 41. ábra) az őskori edény darabunkon látható ábrával és a most bemutatott edény ábrázolásával, misztikus, rituális jelentőségűek.

Fehér Géza⁵⁰ az emberalakú ábrát, a mádarai leletek barlang feliratai alapján, bolgár-török rovásírásnak tartja. De a mádarai írásjegyek karaktere más mint az edényen levő ábráé. Legvalószínűbbnek látszik,

⁴⁵ U. ott 124. l. 46. kép 3.

⁴⁶ Jörg Lechler: Von Hackenkreuz. Vorzeit. Leipzig. 1921. Tafel IV. 39—40. II.

⁴⁷ U. ott VII. t. 69.

⁴⁸ Zalotay: Csongrád vármegye őskori települése. Dolgozatok, 1932. XLI. t. 10.

⁴⁹ Chinesische hunnische Kunstform. Bulletin de l'Inst. Arch. Bulgare. III. 1925. 216—7. Abb. 40—41.

⁵⁰ A bolgár-török műveltség emlékei és a magyar őstörténeti vonatkozásaik. Arch. Hung. VII. 1931. 155. l. 103. kép és a 156. alatti más jegyek.

hogy embert ábrázoló alakkal van dolgunk, legalább is ezt mutatják a fej, a karok és kezek. Az ábrázolásnak azonban valami szimbolisztikus, misztikus jelentősége van.

Ez alakhoz némileg hasonló ábrázolású a Versecen, a Zoffmann-féle szőlőben talált, antik ezüstgyűrű fején levő alak.⁵¹ legalább is a karok ott is ilyen ellentétes helyzetben vannak.

IV. Honfoglalás és Árpádkori leletek.

(IX—XIII. század.)

Régebbi közleményeinkben a két kort nem különböztették meg egymástól, holott a két kor leletei nagyrészen elütők. Az ethnikai szétválasztást illetőleg, itt is nehézségek vannak, mert kérdés, hogy melyek a magyarok és melyek a szlávok hagyatéka? E kérdés elbírálásával behatóbban foglalkozni nem akarok, de nem osztom Niederle azon felfogását, mely szerint a legtöbb honfoglaláskori lelet, amelynél hullámvonalas díszítésű edények, halántékgyűrűk, sodrott nyak- és karperecek, gyűrűk vannak, — ezt épen a szentesi leleteink kapcsán állítja⁵² — szláv eredetű.

Ez állítás ellen már br. Richthofen Bolko⁵³ alapos ellenérveket hozott fel. Bizonyos, hogy a honfoglalás korából szláv leleteknek is kell lenniök, de nem oly mértékben, mint azt Niederle véli.

Amiket ő érvként felhozott, főképen az edények hullámvonalas díszítését, mégha szláv eredetűek lennének is, nem jelentik azt, hogy azok használói is a szlávok. Nem szabad azonban elzárkózunk attól sem, hogy a honfoglaláskori leletek között szláv hagyatékat keressünk.

E korbéli gazdag anyagunkból csak néhány érdekesebb, ritkábban vagy hazai leleteink közt egyáltalán elő nem fordult darabot mutatok be. Az egyik csoportban a honfoglalás, a másikon az Árpád-házi királyok korából származó leleteket ismertetem. Anyagunkból az A. csoportban bemutatottak a régebbiek, az őshazából behozottak. A temetkezés jellege is a pogány magyarokra utal.

E kori sírokban, és pedig nemcsak férfi-, de női- és gyermeksírokban is⁵⁴ találjuk a lóval, illetőleg a lófej és lábakkal való temetkezést. Valószínű, hogy a ló többi részét a régi magyaroknál is szokásban volt halottitornon fogyasztották el. Ez a szokás a későbbi, B. csoport temetkezéseinél már csak nagyon ritkán fordul elő.

E lovassírok gazdagabbak: fegyverek és aranyékszerek is gyakrabban kerülnek ki belőlük. Apróbb tárgyaik szépen díszítettek és igen nagyszámban fordulnak elő, holott a másik csoportnál teljesen hiányoznak. A lovasoknak kezei soha sincsenek a mellén összekulcsolva, vagy a mellre hajlítva, mint a másik csoportba tartozóké.

⁵¹ Milleker: Versecvidéki leletek. Arch. Ért. 1898. 407—15. II.

⁵² A szlávság Magyarországon. 25—38. II.

⁵³ A szlávkérdés Magyarország régibb középkori archaeológiájában. 140. I.

⁵⁴ Bartucz: Adatok a honfoglaló magyarok anthropológiájához. Arch. Ért. 116. I.

A lovassírokban a IX. századi samanida dirhemek, a másik csoportban a XI—XIII. század pénzei fordulnak elő.

A második csoport keresztény jellegét mutatja a halott nyakán, gyöngyök közé fűzve viselt kis ereklyekereszt és talán az első keresztény római császár, Nagy Constantinos kilyukasztott, igen kopott érme is.

A Szentcsanak-hegyi lovassírban II. Henrik dénára, a sövényházi egyik sírban Szent István dénárának élesen elvágott, igen jó állapotban levő negyedrésze feküdt, ami egyrészt a II. Henrik pénzének itteni — érthető — forgalmáról, másrészt a pénz feldarabolás szokásáról is tanúskodik.

A. csoport.

Az e csoportban ismertetendő és a LXIX. tábla 1—21. ábráin bemutatott leletdarabok 1933. november havában Gádoroson, a szentesi határ közelében, Rozsnyai György telkén eszközölt homokbányászás alkalmával feltárt négy sírból valók. Megmentésükért Kresznerics Ferenc és Berecz István urakat illeti köszönet.

Az első sírban férfi volt eltemetve a lovával, illetőleg lófejjel és lábakkal. A leletdarabok száma 56, köztük egy kis aranylemez és egy aranyfoglalat.

A második sírban nő volt, aki hasonlóképen lóval volt eltemetve. Úgy a halott, mint a ló szerszáma gazdagon volt díszítve. A leletdarabok száma 90. Köztük arany fülöngyű, négy aranygyöngy a 36 darabból álló gyöngysorban, ezüst kar- és lábperecek, intaglios gyűrűk.

A harmadik sírban fiú gyermek volt, ugyancsak lóval. A leletdarabok száma 46, köztük három aranylemez is.

A negyedik sírban egy leány volt lóval együtt eltemetve. A leletdarabok száma 58, köztük arany fülöngyű.

Sajnos a további ásatás több sírt nem eredményezett. Úgy látszik itt csak ez a négy sír volt. E korban általában — miként azt Bartucz Lajos⁵⁵ is megállapította, kevesen temetkeztek egy helyre.

A tárgyakból és egyéb leletkörülményekből megállapítható, hogy azok a honfoglalás-korából valók és előkelő egyéneké voltak.

A négy sír egyes darabjait az alábbiakban ismertetem:

1. Préselt bronzlemezről készült szíjvég. (LXIX. 1.) Hossza 32, szélessége 14 mm. Lapján levél és virágdísz van, melynek mélyedései aranyozottak. Hátlapján két szegecske van.

2. Ezüstlemezről préselt boglár. (LXIX. 3.) Szélein öt dudor áll ki. Felső szegélyén gömböcskék sorakoznak egymásmellé; középen szívalakban leveles virág (14 drb.).

3. Ezüstlemezről préselt csat. (LXIX. 4.) A leveles virággal díszített és közeiben aranyozott nyúlvány hossza 36, szélessége, felül 19, alul 17 mm. A csatkeret ovális.

4. Ezüstlemezről préselt nagyszíjvég. (LXIX. 6.) Hossza 48, széles-

⁵⁵ U. ott.

sége 23 mm. Lapján, egymásbafonódó növényi száraz, levelek és virágok vannak. Közei aranyozottak.

5. Ezüstlemezről préselt boglár. (LXIX. 7.) Díszítése olyan, mint a 2. sz. alatti. Hátlapjain három szegecs van. (14 drb.)

6. Préselt lemezről készült kisszíjvég (LXIX. 8.), lapján növényi dísz van. (3 drb.)

A második sír anyaga:

7. Bronzlemezről préselt övdísz. (LXIX. 2.) Lapján, ugyanabból a töből kiinduló, hármas, bemélyített vonal által határolt három mezőben, növényág és virágdíszítés van. Hátsó részén 3 szegecs. (3 drb.)

8. Ezüstgyűrűből való vésettkő. (LXIX. 9. és háromszoros nagyításban: LXIX. 16.) A gyűrű többi része töredékesen van meg.

A kő foglalatául szolgáló gyűrű vonaldíszítéses, kiszélesedő fején kiemelkedő dudorok helyezkednek el. A kő hossza 14, szélessége 11, vastagsága 4 mm. Színe, az oválisra csiszolt, kisebbített felső részen szürkésfekete, a többi részen fekete, fényes, nem átlátszó. Anyaga calcedon (?). A keretben két egymással szembenálló emberi alak van; az egyik nő, a másik férfi, akik kezet fognak egymással. A nő felemelt bal kezében kétágú virágot, talán liliumot, vagy pálmaágot tart. Feje frizurás, testén, hosszú, több helyen redőzött lengeruha, válláról valami fátyolszerű ruha csüng alá. Lábján sárú. A földetlen fejű, bajuszos, szakállas férfi római öltözetben van. Az ábrázolásból is kétségtelen, hogy a kő római eredetű. Nyílt kérdés marad azonban, hogy honnan jutott a kétségtelenül honfoglaláskori sírokba?

9. Bronzlemezről préselt lószerszámdísz. (LXIX. 10.) A téglalakú idom hossza 29, szélessége 22 mm. Szélei lehajlottak, kerete tagolt. Lapján jobbraforduló, két hátsólábát felemelő kutya van. A mező aranyozott. Hátlapján három szegecs látható. (2 drb.)

10. Bronzlemezről préselt boglár. (LXIX. 11.) Hossza 40, szélessége 33 mm. Lehajlított peremű, szélein körül mélyítéses tagozású, hosszas és kerekded idomok váltakoznak. Lapján négy széles levél van; összeérő száraiknál pontokból formált kör foglal helyet, melynek közepén dudor emelkedik ki. A mező aranyozott. (2 drb.)

11. Arany fülönfüggő. (LXIX. 18.) Az 1 mm vastagságú, síma aranyhuzalból készült, hosszasalakú, alsó részén kissé kiszélesedő fülönfüggő hossza 32 mm. Az egyik szár felső végéhez közel kis gömbösnívány; legalul a hajlásnál, a szárhoz két kis fülszerű karika közé forrasztva két üres félgömbből formált gömb illeszkedik. Az akasztórész símakarikájához hasonló a geszterédi⁵⁶ lelet fülönfüggője, amelyről a gömb valószínűleg hiányzik, de hasonló a halduböszörményi lovassír⁵⁷ arany fülönfüggője is, amelynek alsó végén négy kis arany gömbdísz csüng alá.

12. Öntött, bronz fülesboglár. (LXIX. 14.) Átmérője 43 mm. Kiemelkedő, széles peremén, arányos távolságban, négy dudor van. Az erősen

⁵⁶ Arch. Ért. 1928. 110. kép 9.

⁵⁷ Arch. Ért. 1902. 439. l. I. t. 10—11.

kidomborodó középső részén, négy széles levél közötti mezőben, négy gisebb levél, vagy szirom, ezek tövénél, erősen kiemelkedő koralakú dudor foglal helyet.

13. Gyöngysor. (LXIX. 17.) Egyes-, kettős- hármasösszetételű, kék, zöld, sárga és fehérszínű üvegpasztából. Közöttük négy arany gyöngyszem, melyek azonban valószínűen a 11. sz. alatt ismertetett fülönfüggőhöz tartoztak.

14. Ezüstlemezből préselt rozetta. (LXIX. 19.) Peremén félkörös szélű viráglevelek; közepén kissé kiemelkedő nyúlványon félgömb van, aranyozás nyomaival. (3 drb.)

15. Bronzlemezből préselt levélidomú szíjveret. (LXIX. 20.) Felületén gyengén kidomborodó, elmosódott levelek vannak. Hasonló alakú a geszterédi.⁵⁸

16. Bronzlemezből préselt, kerek, fülnélküli boglár. (LXIX. 21.) Átmérője 29 cm. Kissé kidomborodó lapján négyfeléágazó, levélszerű ábra van, közepén mélyedéssel. A boglár közepén lapos gömbsüveg foglal helyet. A mező aranyozott. Hozzá hasonló a mándoki⁵⁹ leletben lévő boglár.

17. Bronzlemezből préselt, kerek fülesboglár. (LXIX. 22.) Átmérője 49 mm. Kidomborodó felületén négylevelű here, közepén apró dudorokkal körülvett félgömbszerű kiemelkedés van. A leletben még három hasonló van, de azok átmérője csak 45 mm. Hasonló a mándoki⁶⁰ leletben levőhöz.

Harmadik sír anyaga:

18. Tömör, öntött bronzcsat. (LXIX. 5.) Alakra hasonló hozzá a bodrogvécsi⁶¹ csat.

Negyedik sír anyaga:

19. Rombuszalakú bronzpityke. (LXIX. 13.) Bemélyedő része aranyozott. Hasonló hozzá az oroszlámosi⁶² lelet egyik darabja.

20. Ezüstlemezből préselt kerek rozetta. (LXIX. 15.) Átmérője 18 mm. Rovátkolt pereme mellett bemélyedő, illetőleg síma vonalú kör, majd ismét egy kisebb rovátkolt kör vonul. A körök közti rész aranyozott.

21. Arany fülönfüggő. (LXIX. 12.) A vékony, símahuzalból készült akasztórész felsővége derékszögben behajlott; az akasztó végén ugyanilyen tag van, amelyből kis fül nyúlik ki; a felsővég meggörbített részébe kapcsolódik. A szár alsóhajlásánál, nagyobb gömböstag van, rajta kis karika, melyből befelé két félgömbből összeillesztett és felső részén gömböcskével díszített gömb foglal helyet.

B. csoport.

Az e leletcsoportban ismertetett tárgyak későbbiek, mint az előző csoportbeliek, de nem későbbiek az árpádházi királyok koránál.

⁵⁸ Arch. Ért. 1928. 40. kép 50—55.

⁵⁹ Arch. Ért. 1897. 361. I. I. t. 14.

⁶⁰ Arch. Ért. 1897. 361. I. I. t. 7.

⁶¹ Arch. Ért. 1900. 45. I. 5. kép 18.

⁶² Arch. Ért. 1898. 184. I. 4. a. ábra és 1903. 268. I. D. 17.

Mások a formák, más a kivitelük, más a sírok jellege, mint az előbbieké. Ha van szláv hagyaték, azt csak ezek közt lehet keresni. E síroknak karaktere egyrészt a tárgyakban mutatkozó szolgai szegénység, a halántékgyűrűknek és a hullámvonalas díszítésű edényeknek sűrűbben való jelenléte.

22. Ezüst fülönfüggő. (LXIX. 23.) Lelőhelye: Szentes-Szent László. Kétrészből áll; a felső akasztókarikából, amely igen vékony huzalból van és az alsó, öntött részből, amelybe a karika egyik szára be van forrasztva. Úgy ezen, mint a szemközi részen, az alsó karika nyitott végénél, egy-egy gömböcske foglal helyet, mely utóbbiból kis fül nyúlik ki a karika felsőrészének befogadására. Az alsótag alsórészén egy hosszabb, tömör, dudoros nyúlvány van. Ez az alak nálunk szokatlan. Analógiáját a knini⁶³ múzeumban levő őshorvát leletekben ismertem fel.

23. Bronz fülönfüggő. (LXIX. 24.) Lelőhelye: Szentes-Nagyhegy. Szórványos lelet. Csak az öntött, alsórésze van meg. Az alsótag szárait belül és alul díszként alkalmazott nyúlványok igen vastagok, kidomborodók és tömörek.

24. Bronz fülönfüggő. (LXIX. 25.) Lelőhelye: Szentes-Nagyhegy. Úgy az 54 mm hosszúságánál és 39 mm szélességénél, mint kivitelénél fogva igen érdekes és ritka példány. Az egytagból álló, öntött fülönfüggő alsórésze, félholdalakú, áttört. Rokonalakú az őshorvát sírokból⁶⁴ származó két fülönfüggő; a krungli⁶⁵ (Sztiria) leletben levő; a dettai⁶⁶ és egy keszthelyi.⁶⁷

25. Ezüst fülönfüggő. (LXIX. 26.) Lelőhelye: Szentes-Szent László. A karika alsószárán, dudoros gömböcskék vannak. Alul gömböcskékből képezett dísztag helyezkedik el, amelynek egyrésze a karika belsejébe, másrésze lefelé nyúlik. Teljesen azonos az egyik tokajvidéki⁶⁸ lelettel.

26. Ezüst fülönfüggő. (LXIX. 27.) Lelőhelye: Szentes-Szent László. Öntött, művészi kivitelű. A félköralakú, síma huzalból készült akasztókarika egyik vége, az alsórész végén lévő hengerded hüvelybe van forrasztva; a másik hasonló hüvelybe akasztható. A gazdagon díszített alsórész e két gyűrűtagból félköralakban hajlik. Belül középen lapos karikában, valami növény idom van, e körül három kis gömböcskékből képezett piramisalak. Az alsórész külsőfelén az említett két gyűrűs rész, négy, gömböcskékből alkotott, fordított piramisalak helyezkedik el. Közöttük három kis karika volt, amelynek belsejében a három-három gömböcskéből alakított piramis foglal helyet. E darabunkhoz valamennyire hasonlóalakú és kivitelű a XI. századból származó, klostrai⁶⁹ horvát lelet egyik függője.

27. Ezüst fülönfüggő. (LXIX. 35.) Az előbbi lelethez tartozik ugyan,

⁶³ Ljubo Karaman: Iz Kolijevka hrvatske prolosti. Zagreb. 1930. 134. kép 13.

⁶⁴ U. ott 134. kép 1—2.

⁶⁵ Arch. Ért. 1897. 143. I. 1. sz. 143. I. V. 1—2.

⁶⁶ Hampel: i. m. II. CCCXXXI. f. ábra.

⁶⁷ Hampel: i. m. I. CXVI. 15.

⁶⁸ Hampel: i. m. II. CCXXXIX. D. 1. sz. és Arch. Ért. 1897. 236. I. IV. 1.

⁶⁹ Karaman: i. m. 143. kép, 8. ábra.

de más alakú. Síma huzalból készült; felsőrésze köralakú, alsórésze lefelé nagybodó tekerceselés. Hazai leleteink között a keszthelyi⁷⁰ és a bogojevai,⁷¹ valamint a krungli⁷² leletekben fordultak elő hasonlóak.

28. Bronz fülönfüggő. (LXIX. 30.) Lelőhelye: Szentes-Szent László. Általánosan elterjedt, legegyszerűbb alakú; hengereshuzalból készült.

29. Ezüst fülönfüggő. (LXIX. 29.) Lelőhelye: Szegvár-Oromdülő. Hengereshuzalból készült. Karikájába tömör gömbcsüngő van akasztva.

30. Bronz fülönfüggő. (LXIX. 28.) Lelőhelye: Szentes-Szent László. A hengereshuzalú, síma karikán kagylódísz van.

31. Halántékgyűrű. (LXIX. 31.) Lelőhelye: Kunszentmárton-Libahalom. Bronzból, vagy rosszezüstből készült. Általánosan ismert, S-alakban hajlik vissza. A karikára fehérszínű üveggyöngy van ráhúzva.

32. Halántékgyűrű. (LXIX. 33.) Lelőhelye: Fábánsebestyén. Bronzhuzalból készült. Végén nem a gyakori S, hanem csak egy karikából álló hajlítás van.

33. Halántékgyűrű. (LXIX. 34.) Lelőhelye: Sövényháza. 3 mm vastag hengereshuzalból készült; vége S-alakú.

34. Bronzgyűrű. (LXIX. 36.) Lelőhelye: Szentes-Szent László. Lapos, széles fején szárnyát kissé szétterjesztő madár van. Magyarországon is előforduló ábrázolás, de hasonlít a Bijelum Brudui⁷³ leletben lévőhöz is.

35. Bronzgyűrű. (LXIX. 38.) Lelőhelye: Szentes-Szent László. Lapos, széles fején nyolcszirmú virág van. Azonos a bezdedi⁷⁴ 14. sírban találttal és a kiskunhalasi zsandipusztai⁷⁵ lelettel.

36. Bronzgyűrű. (LXIX. 42.) Lelőhelye: Szentes-Szent László. Rombuszidomú kiemelkedő fején ötsarkú csillag van.

37. Bronzgyűrű. (LXIX. 39.) Lelőhelye: Szentes-Szent László. Rombuszidomú, kiemelkedő fej közepén kerekded dudor, melyben lyuk van.

38. Bronzgyűrű. (LXIX. 40.) Lelőhelye: Szentes-Szent László. Széles oldalán, kilenc kiemelkedő borda, tetején gúlaalakú kiemelkedés van.

39. Nyakdísz. (LXIX. 32.) Lelőhelye: Sövényháza. A tömörezüstből készült csüngődísz szélessége 54 mm. A síma lapot egy ugyancsak kiemelkedő félholdalakú keret díszíti. Kis gömbökben végződik. Hasonlók hozzá a Budapest-lipótmezei⁷⁶ és a földvári⁷⁷ leletben levők. E leletben volt Szent István dénárának negyedrésze.

40. Nyakdísz. (LXIX. 44.) Lelőhelye: Sövényháza. Félholdalakú, kettős sodrottkeret között, hullámvonalas dísz. Felületén háromszög alakban, de nem részarányos elosztásban elhelyezett három, aranyozott félgömb van. A félholdalakú végeken kis gömbök helyezkednek el. E leletnél két római pénz is volt.

⁷⁰ Hampel: i. m. I. CXVI. 10.

⁷¹ Arch. Ért. 1900. 266. I. I. 2—3.

⁷² Arch. Ért. 1897. 144. I. VI. t. 3.

⁷³ Karaman: i. m. 140. kép 4.

⁷⁴ Hampel: i. m. II. CCCLI. 2.

⁷⁵ Arch. Ért. 1902. 308. I. 3.

⁷⁶ Arch. Ért. 1902. 440. I. 8.

⁷⁷ Arch. Ért. 1898. 129. I. III. 6.

41. Nyakdísz. (LXIX. 47.) Lelőhelye: Mindszent. A félholdalakú ezüstidom szélén, sodrott kettőskeretben, hasonló sodrottfonálból készült hullámvonalas díszítés. Középen, háromszögben elhelyezett három, vége felé egy-egy kör, benne pont. Némileg hasonlít a pilini⁷⁸ lelethez.

Hasonlóan nyakdíszül szolgáltak azok az u. n. ereklyekeresztek is, amelyek mindenkor gyermeksírokban fordultak elő.

42. Bronz kereszt. (LXIX. 45. a., b.) Lelőhelye: Szentes-Szent László. A szétnyitható kettőskereszt mindkét lapján Jézus van ábrázolva; az egyik oldalon vízszintes, a másikon felemelt karokkal. Az előbbi a felfeszített, az utóbbi talán a feltámadó Jézust ábrázolja. E leletnél volt l. Constantin átlukasztott pénze is.

43. Bronz kereszt. (LXIX. 46.) Lelőhelye: Szentes-Szent László. Egyik lapján Jézus van ábrázolva, de nem nyújtott karokkal, a másik lapja síma. Hasonló hozzá a földvári (Arad vm.)⁷⁹ és a karosi⁸⁰ leletben lévő.

A csörgők is kizárólag gyermeksírokban fordulnak elő, nem úgy, mint az avarkori síroknál, ahol a még lovas is övdíszként viselte.

44. Bronzcsörgő. (LXIX. 43.) Lelőhelye: Szentes-Szent László. Hosszas, vastag, négyszegletű, átfúrt száron körtealakú csörgőrész. Oldalain három gerinc fut körül. Alul keresztalakú kivágás, belsejében kis fémgolyó van.

45. Bronzcsörgő. (LXIX. 48.) Lelőhelye: Szentes-Szent László. Két félgömbből van összeillesztve, alul négy résszel. Hasonló hozzá a mán-doki.⁸¹

46. Bronzpityke. (LXIX. 37.) Lelőhelye: Szentes-Szent László. Domború tetején középen, körben elhelyezett hat kisebb dudor között nagyobb félkör emelkedik ki. Peremén körül is dudorok vannak. Azonos a palánkai⁸² leletben lévővel.

47. Bronzpityke. (LXIX. 41.) Lelőhelye: Szentes-Nagyhegy. Hegyes, félgömbalakú, pajzsforma. Pereme széles. Kidudorodó részén három bemélyített körvonal halad. Hasonló hozzá a cikói⁸³ 304. sírban talált.

*

Tudom, hogy ezzel az ismertetéssel korántsem töltöttem ki azt a keretet, amelyek között egy leletanyag publikálásának mozogni kell, de legalább az anyag legérdekesebbnek látszó részéből óhajtottam szemelvényeket bemutatni. Itt volna az ideje, hogy az egyes temetők egész anyagának ismertetésére is sor kerüljön, mert abból sokkal összefüggőbb képet alkothatnánk e rendkívül gazdag vidék letűnt korának mozgalmas életéről.

Csallány Gábor.

⁷⁸ Arch. Ért. 1903. 26. sír 1.

⁷⁹ Arch. Ért. 1898. 131. I. IV. 8.

⁸⁰ Arch. Ért. 1892. 274. I.

⁸¹ Hampel: i. m. CCCXXXII. 19.

⁸² Arch. Ért. 1928. 9. kép 3.

⁸³ Hampel: i. m. II. CCXX. 3.